
El «mètode biogràfic interpretatiu». Una eina per a la imaginació sociològica

Laura Torrabadella

Projecte SOSTRIS

Departament de Sociologia

Universitat Autònoma de Barcelona

Comunicació presentada al III Congrés Català de Sociologia

Resum: En aquest article es pretén donar a conèixer l'ús del «mètode biogràfic interpretatiu» (a partir d'ara BIM) en el context d'una recerca sociològica duta a terme dins del Departament de Sociologia de la UAB. Partint de la «biografia» com a camp rellevant en la cruïlla entre la realitat social i l'experiència, la recerca SOSTRIS (Estratègies Socials en les Societats de Risc) estudia com individus de diferents països d'Europa s'organitzen i donen sentit a les seves experiències —d'exclusió social, de desigualtat— en uns contextos socials canviants. L'aplicació d'aquest mètode en una recerca europea pot considerar-se força innovadora i experimental. Per tal de mostrar les potencialitats i limitacions del BIM, se situaran, en primer lloc, les seves bases teòriques i metodològiques, per a continuació passar a il·lustrar els procediments d'anàlisi i interpretació a través d'un cas concret. També es mostrarà com es poden presentar els casos i teoritzar a través d'ells. Finalment, a partir de l'experiència d'investigació, així com dels resultats d'una recerca paral·lela que estudia el procés d'investigació de SOSTRIS, s'oferirà una avaluació final del mètode.

Resumen: En el presente artículo se pretende ilustrar el uso del «método biográfico interpretativo» en el contexto de una investigación sociológica realizada en el Departamento de Sociología de la UAB. Partiendo de la «biografía» como campo relevante en la encrucijada entre la realidad social y la experiencia, el proyecto SOSTRIS (Estrategias Sociales en las Sociedades de Riesgo) estudia cómo individuos de diversos países europeos se organizan y otorgan sentido a

sus experiències —de exclusió social, de desigualtat— en el marc de uns contextos socials canviants. La aplicació de este mètode en una investigació europea té un caràcter innovador i experimental. A fi de mostrar tant les potencialitats com les limitacions del BIM, en primer lloc se presentaran les bases teòriques i metodològiques per a, a continuació, poder il·lustrar els procediments d'anàlisi i interpretació a través d'un cas concret. Igualment, se mostrarà com es poden presentar els casos i teoritzar a través d'ells. Per últim, a partir de l'experiència d'investigació, així com a partir dels resultats d'un estudi paral·lel al procés d'investigació de SOSTRIS, se oferirà una avaluació final del mètode.

Abstract: *The main goal of this article is to present the use of the «Biographical Interpretative Method» (BIM) within the context of a sociological research carried out within the Department of Sociology at the UAB. Starting from the concept of «biography» as a significant field in the crossroad between social reality and experience, SOSTRIS (Social Strategies in Risk Societies) addresses how individuals from different European countries organise and give sense to their experiences (e.g. of social exclusion, inequality) in changing societal contexts. The applicability of this method within a European research can be considered as an innovative and experimental task. The article starts describing the theoretical and methodological principles of the BIM. Secondly, the procedures of analysis and interpretation are presented, followed by some references to how to present the cases and make sociological inferences. A final evaluation on the BIM is made on a double basis: the experience of the author in the SOSTRIS research, and the results of a parallel study of SOSTRIS.*

1. El context: Estratègies Socials en la Societat de Risc (SOSTRIS)

El projecte SOSTRIS (*Social Strategies in Risk Societies*) és una investigació sociològica que s'emmarca dins del IV Programa de Recerca Socioeconòmica de la Unió Europea (TSER 1994-1998) i, més específicament, dins la tercera àrea d'estudi sobre exclusió i integració social a Europa.¹

1. Els països participants són Alemanya (Halle), Espanya (Barcelona), França (París), Gran Bretanya (Londres), Grècia (Atenes), Itàlia (Nàpols) i Suècia (Göteborg). Els diferents equips de recerca estan formats per investigadors/es adscrits/es a la universitat i/o a centres de recerca privats. L'equip català està format pel coordinador Louis Lemkow (professor del Departament de Sociologia de la UAB) i per les investigadores Elisabet Tejero i Laura Torradella. La duració total del projecte és de gener de 1996 a març de 1999.

L'objectiu principal de SOSTRIS és entendre quines són les estratègies davant dels canvis que els individus empren en un context de transformació dels anomenats Estats del benestar dins la Unió Europea, i com les noves formes d'articulació de la desigualtat i el conflicte tenen un impacte directe en la tensió entre cohesió i fragmentació social. Es parteix de la interrelació entre individu i societat des d'una perspectiva dinàmica que concep l'individu com un agent social, actiu, moral i emocional, capaç de desenvolupar estratègies dins dels constreyniments imposats per les societats de risc actuals (Giddens, 1984). Per «societat de risc» s'entén la pèrdua de moltes estabilitats i certes garantides per les societats del benestar. La teoria social més recent (Beck, 1992; Castel, 1995) introdueix els conceptes de vulnerabilitat, incertesa i «individualisme negatiu» per definir els trets que caracteritzen les societats actuals i les seves noves formes de desigualtat. Més concretament, SOSTRIS s'ha plantejat estudiar els efectes de la «societat de risc» en els individus i la complexitat de formes de l'exclusió social; utilitzar la teoria social contemporània i el mètode biogràfic per pensar noves perspectives al voltant de la política social, i establir ponts entre la teoria, les polítiques, les pràctiques socials i l'experiència.

En una primera fase de la recerca (març de 1996 - març de 1998) s'ha volgut investigar quins són els riscos que avui modelen les estratègies de diferents grups socials i el seu impacte en les condicions d'integració o exclusió. Aquests grups han estat escollits per considerar que es troben en una esfera de vulnerabilitat provocada per les transformacions polítiques i econòmiques dels Estats del benestar.² La segona fase de la recerca, a punt de finalitzar, té com a objectiu analitzar com s'aborden des de la ciutadania i l'esfera institucional els riscos cap a l'exclusió social. Es pretén interrelacionar tant la dimensió individual com la dimensió social d'aquests processos investigant-los des de pràctiques concretes o experiències desenvolupades en un marc social no estrictament institucional.³

A l'hora d'optar per una metodologia d'anàlisi, SOSTRIS ha volgut partir d'una aproximació qualitativa que donés protagonisme al sub-

2. Ens referim a graduats/des universitaris sense feina estable, famílies monoparentals, immigrants de primeres i segones generacions, joves de menys de vint-i-cinc anys sense estudis superiors i sense feina estable, jubilats/ades anticipats/ades i aturats/ades de llarga durada.

3. Concretament, el nostre equip ha optat per estudiar i comparar diferents iniciatives a escala comunitària com són les xarxes d'intercanvis de serveis. S'han adaptat alguns dels principis del BIM als nostres casos d'estudi («La Torna» a Poblenou i la «Xarxa de Serveis» a l'Esquerra de l'Eixample), tant a partir de les entrevistes pròpiament biogràfiques i narratives com semiestructurades, etc.

jecte com a agent social sotmès a canvis, entenent-lo també com a motor o propulsor d'aquests. Es buscava una metodologia que permetés fer emergir les diferents dimensions relacionades amb l'esfera subjectiva i simbòlica de les relacions socials (percepcions, emocions i sentiments, motivacions, valors). En definitiva, s'ha pretès recollir la *dimensió viscuda* dels mateixos actors implicats, de cara a una millor comprensió de la complexitat dels processos d'exclusió social, així com de la naturalesa i direcció dels canvis en l'estructura social.

L'èmfasi en la dimensió viscuda ha donat peu a l'adopció d'una *metodologia biogràfica* dins de l'àmbit de les tècniques qualitatives. SOSTRIS ha optat per la mirada biogràfica que recull la tradició de les històries de vida,⁴ des de les ciències socials i, en particular, des de l'antropologia social, la història, la sociologia i la psicoanàlisi. Malgrat que aquesta podria considerar-se com una metodologia minoritària tant en l'àmbit espanyol com en el català,⁵ la seva difusió arreu d'Europa (i sobretot a l'Europa de l'Est) és molt significativa. Entre els diferents corrents metodològics que usen material biogràfic, SOSTRIS ha adoptat el «mètode biogràfic interpretatiu», tal com l'han conceptualitzat i treballat M. Kohli (1983,1986), F. Schütze (1983), G. Rosenthal (1991, 1993), W. Fischer-Rosenthal (1995, 1997) i R. Breckner (1997, 1998), entre d'altres. El mètode biogràfic interpretatiu es comença a aplicar a finals dels setanta en estudis sobre «el poder de la comunitat» per Friedrich Schütze, i posteriorment és desenvolupat per Gabriele Rosenthal i Wolfram Fischer-Rosenthal en treballs sobre l'experiència de l'holocaust. Actualment aquest grup d'autors —per a alguns «l'escola de Berlín»— desenvolupa un paper molt actiu en el Comitè de Recerca 38 «Biografia i Societat» de l'ISA (*International Sociological Association*).

4. La diferència entre «biografia» i «història de vida» és que aquesta última comporta la introducció indispensable de dades objectives provinents d'altres fonts i representa, per tant, una elaboració més completa de la vida, sovint amb finalitats literàries, artístiques, etc. Seguint Thomas i Znaniecki, Pujades (1992) afirma que una història de vida inclou la narrativa de l'entrevistat/ada, l'elaboració d'aquesta narrativa per part de l'investigador/a, així com el conjunt de registres documentals i entrevistes a persones de l'entorn social del subjecte biografat.

5. Els treballs existents des d'una perspectiva biogràfica a Catalunya s'han distribuït en diferents camps temàtics com els de l'emigració (Botey, 1981; Pujades, 1984); la marginació, que es divideix en droga (Romaní, 1983; Funes i Romaní, 1985) i prostitució (Negre, 1988); la família (Comas, 1990) i les «tribus urbanes» (Feixa, 1997) (parcialment extret de Pujades, 1992).

2. Bases teòriques i metodològiques del BIM⁶

2.1. La biografia com a constructe social

El punt de partida del BIM és considerar les biografies com a constructes socials. Segons els autors i les autores citats a la biografia se situa en la **intersecció entre individu i societat**. L'objectiu general del BIM és detectar la relació entre l'experiència personal i social a través de diferents camps d'acció, i contextualitzar aquells elements biogràfics significatius de la trajectòria vital d'un individu per «convertir» allò que sembla arbitrari en un atribut amb significat social. Així, SOSTRIS fa un ús de les biografies no només com a fonts d'informació d'una realitat existent fora del text —l'exclusió social o els processos de desafiliació social, per exemple—, sinó que també pren les biografies com a constructes socials amb entitat pròpia.⁷

L'argument principal que legitima l'ús de les biografies com a material empíric en la investigació sociològica es basa en l'assumpció segons la qual els individus cada cop més organitzen llurs experiències i patrons generals d'orientació en un marc biogràfic, ja que altres contextos institucionals basats en models normatius «forts» com poden ser la classe, la nació o la família es diversifiquen i canvien constantment. El concepte de biografia, doncs, ofereix un *marc d'orientació* en el qual l'individu pot interpretar i donar sentit a les seves experiències en un context social canviant, i orientar-se en el passat, el present i el futur. Alhora, el concepte de biografia és útil per entendre els costos i els riscos del canvi social. En aquest sentit, doncs, la biografia és un camp on operarien processos de continuïtat i transformació i que mereix ser estudiat per si mateix.

Un altre aspecte rellevant del concepte de biografia és el que fa referència al procés social en el qual aquesta es comunica i es construeix. Les biografies són el producte d'un procés comunicatiu que en el camp de les ciències socials pren la forma d'interacció entre entrevistat/ada —o biògraf/a segons els teòrics del BIM— i entrevistador/a. La *narració* és el mitjà a través del qual el / la biògraf/a organitza les seves experiències en un ordre temporal i temàtic que dona

6. Els continguts d'aquesta secció provenen bàsicament de Breckner (1998).

7. Aquesta premissa ha generat un debat (encara obert avui) entre els plantejaments més objectivistes o realistes de Bertaux (1996), el qual defensa la necessitat de realitzar múltiples històries de vida per recrear mons socials, i l'escola de Berlín que representa el BIM, la qual defensa la validesa sociològica d'una única història de vida. Altres, però, han minimitzat les diferències existents entre ambdues escoles (Wengraf, 1998).

sentit a allò que ha viscut, li permet transmetre vivències i donar-se a conèixer. El concepte de narració, doncs, pressuposa que els esdeveniments i experiències relatades pel biògraf/a estan ordenades, encara que aquest ordre no sigui necessàriament cronològic. Els efectes de la comunicació o la interacció entre biògraf/a i entrevistador/a no es consideren «elements disruptius» que cal bandejar, sinó que ens permeten reconstruir els principis subjacents i ocults a través dels quals es construeix una biografia.

En el procés de construcció d'una biografia, el passat, el present i el futur estan interrelacionats, en la mesura que **el / la biògraf/a selecciona allò que és rellevant del passat en la situació present de la narració i en un horitzó d'expectatives de futur**. La biografia esdevé així una combinació o exercici de diferents temporalitats. La història de vida narrada representa «l'estructura biogràfica general» o *biographical overall construct* (Rosenthal, 1991) del passat de l'entrevistat/ada, on les experiències biogràfiques rellevants es relacionen en una estructura temporal i temàtica coherent. És a dir, tot el que es narra està connectat d'una manera o altra; existeix una lògica interna en la construcció biogràfica que cal saber respectar i interpretar. És justament aquesta estructura biogràfica general allò que l'investigador o la investigadora reconstrueix en el procés d'anàlisi, a partir de les diferents relacions temporals que s'estableixen en la construcció d'una biografia.⁸

El principi vertebrador del BIM rau en la tensió **dialèctica entre la dimensió viscuda o «història de vida» (*lived-through history*) i la dimensió narrada d'una vida o «relat de vida» (*told story*)**.⁹ Per tal d'entendre aquesta tensió cal detectar les pautes generals d'orientació (*Gestalt*) que connecten els diferents elements d'una biografia. Com veurem més endavant, el procés d'anàlisi es desenvolupa d'acord amb aquest principi.

2.2. Principis metodològics: reconstrucció hermenèutica i seqüencialització

Segons el principi de reconstrucció hermenèutica de casos desenvolupada per Oevermann (1987) i basada en Peirce (1979) i Ricoeur

8. Aquesta premissa teòrica és discutida per aquells que, com Bourdieu (1989), creuen que la «coherència biogràfica» és una il·lusió, i qüestionen per tant que la vida sigui una història.

9. Jesús de Miguel (1996) es refereix a quatre nivells de vida: la vida realment viscuda, la vida experimentada (primer moment d'anàlisi en el BIM), la vida narrada (segon moment d'anàlisi en el BIM) i la vida llegida (quan el / la lector/a aliè dona una altra interpretació o reconstrucció d'aquesta vida). El que volem fer palès és que existeixen diferents subjectivitats implicades en la interpretació d'una biografia.

(1979), cada cas es considera un «text» que representa aspectes generals del món social, així com camps o contextos socials específics. La reconstrucció hermenèutica pretén descobrir el significat latent del «text» i desenvolupar hipòtesis sobre els principis estructuradors d'una seqüència d'acció social i la seva presentació per part de l'actor social. A l'inici del procés d'anàlisi no podem saber quina és la dinàmica del cas, i per això no partim d'un marc teòric preexistent, sinó que aquest és utilitzat heurísticament per construir noves hipòtesis que han de ser verificades o falsificades al llarg del procés d'anàlisi. En el cas de SOSTRIS, tot i haver establert un objecte d'estudi basat en sis col·lectius concrets —escollits evidentment a partir d'un coneixement sociològic preexistent al voltant de les noves formes de desigualtat emergents en les societats industrialitzades d'Occident—, s'ha volgut evitar la «problematització» d'aquests. Implícita en aquest procediment, doncs, hi ha la voluntat de desenvolupar les categories que donen compte de l'exclusió a mesura que anem investigant, i no tant de provar les hipòtesis que nosaltres ja hem establert *a priori*.¹⁰

El procés de construcció d'hipòtesis i la seva comprovació estan basats en el *principi d'abducció* desenvolupat per Peirce (1979), seguint l'exemple de Sherlock Holmes. Aquest procediment es basa a explicar un fenomen empíric (en el nostre cas un esdeveniment o segment de text) a través de la *construcció d'hipòtesis alternatives*. Els investigadors i les investigadores pensen en diferents hipòtesis versemblants per explicar un fenomen empíric, tot obrint un ampli ventall de possibilitats interpretatives. D'aquesta manera es redueix substancialment el risc de centrar-se únicament en una línia interpretativa i s'aconsegueix romandre obert a hipòtesis alternatives.

La reconstrucció d'una biografia requereix un procediment analític que segueix **l'acumulació seqüencial del text**. Les seqüències es defineixen seguint diferents criteris —com a dades biogràfiques, o tipus de temes i de text— d'acord amb el moment d'anàlisi en què ens trobem. Aquest procediment té en compte el caràcter seqüencial de l'acció i la comunicació social, i pretén trobar el principi estructurador de les dades empíriques per «explicar» així la dinàmica que es considera constitutiva de l'estructura del cas.

10. En aquest sentit, SOSTRIS compartiria el pensament de Bertaux (1993) quan afirma que la tasca de la sociologia no és tant «provar» com comprendre el moviment de les societats.

3. Producció i anàlisi de les dades

3.1. L'entrevista narrativa

El procés de producció de les dades té lloc a través de la realització d'*entrevistes narratives* (Schütze, 1977, 1983). L'objectiu principal de l'entrevista narrativa és generar la producció de la vida narrada en general i la producció d'històries o episodis específics del / de la biògraf/a en particular. El pressupòsit subjacent a aquest objectiu és que la manera com s'explica la vida narrada o el relat de vida (com i quins temes s'aborden, quins salts narratius apareixen, quin és el tipus de text, etc.) té a veure amb la *Gestalt* o patró general d'orientació del / de la biògraf/a. L'estructura de l'entrevista s'articula d'acord amb aquest pressupòsit.

Així, es comença formulant una *pregunta inicial*¹¹ que pretén recollir aquelles experiències més significatives de la trajectòria vital de l'individu i que s'intenta formular de la manera més oberta possible. Per poder respectar al màxim la construcció narrativa del / de la biògraf/a, l'entrevistador/a no fa referència al «naixement» o a qualsevol altre terme que pugui induir la persona entrevistada a fixar l'inici de la narració. En general, s'intenta evitar la construcció d'un judici a *priori*, que podria determinar —i esbiaixar— el conjunt de l'entrevista. A efectes pràctics això implica que no ens hem adreçat als nostres entrevistats/ades en tant que «universitaris aturats en situació de risc», per exemple, ja que la situació d'atur universitari —o la jubilació anticipada, o la monoparentalitat— pot no ser «el problema» per al nostre biògraf/a.

M'agradaria que m'expliquéss tot allò que vostè vulgui de la seva vida, tots els episodis i experiències importants per a vostè... Comenci per allà on vulgui i prengui's el temps que necessiti. Jo no l'interrompre durant tota aquesta part; només aniré prenent notes per després fer-li alguna pregunta.¹²

La segona part de l'entrevista comença quan el / la biògraf/a clarament dona per finalitzada la seva narració inicial o principal (*main narration*). L'entrevistador/a aleshores demana «més relat» exclusivament sobre els temes abordats pel / per la biògraf/a. Les preguntes corresponents a aquesta part s'anomenen «preguntes internes»,

11. Aquesta part pot durar minuts o hores.

12. Les cites que prenem com a exemple estan extretes d'una entrevista a una jubilada anticipada en el marc de la recerca SOSTRIS.

perquè continuen estant orientades al «sistema de rellevància» (Schütz, 1962) del / de la biògraf/a. La recuperació de mots o expressions utilitzades pel / per la biògraf/a durant la narració inicial és un element clau per poder mantenir i respectar el sistema de rellevància narrativa.

Si no li importa, m'agradaria que recapituléssim una mica. Abans s'ha referit a l'episodi del poble, quan era petita. Podria explicar-me una mica més aquesta part de la seva vida?¹³

Un cop tractats tots els temes encetats i en major o menor mesura desenvolupats pel / per la biògraf/a, l'entrevistador/a procedeix a formular preguntes a qüestions omeses pel / per la biògraf/a o «preguntes externes». És doncs l'únic moment de l'entrevista on es deixa de seguir el sistema de rellevància del / de la biògraf/a i s'aborden els buits o llacunes que l'entrevistador/a considera rellevants.

No s'ha referit al seu futur... Com se l'imagina?

Com es pot apreciar, és en la primera part on més s'evidencia la clau de volta de l'entrevista narrativa, és a dir, saber respectar i acompanyar el flux narratiu i per tant el sistema de rellevància del / de la biògraf/a. Aquest «acompanyament» es realitza a través del llenguatge gestual, els silencis i les breus interpellacions que conviden al / a la biògrafa a relatar la seva vida en la primera part i a través de les preguntes internes en la segona part.

3.2. La vida viscuda i la vida narrada

L'anàlisi de les dades a partir del BIM es basa en el principi fonamental de separació entre la vida (o els fets) i el text (o el relat). L'ordre dels diferents moments d'anàlisi és el que descrivim tot seguit.

En primer lloc, s'analitzen les dades biogràfiques o «vida viscuda» (*Biographical Data Analysis*). Aquestes dades fan referència als fets i esdeveniments «objectius» que obtenim a través de l'entrevista, però també a través d'altres documents biogràfics com poden ser àlbums, cartes, etc. A partir de la construcció d'un *curriculum vitae* en forma tabular i, si és possible, d'un genograma (xarxa familiar) i d'un sociograma (xarxa social), es procedeix a una seqüencialització de les dades tot respectant la cronologia dels esdeveniments, i tenint en compte els

13. En la narració inicial la biògrafa utilitza l'expressió «quan era petita, al poble».

contextos que poden ser rellevants per a l'experiència d'aquests (en termes de classe, divisions de gènere, contextos generacionals, etc.). Es reconstrueix aleshores la dimensió viscuda a partir de la reconstrucció de les possibilitats que un individu va tenir en una situació determinada, les situacions que va escollir, les que va ignorar i les conseqüències que va comportar aquella decisió. Les preguntes que guien aquest exercici reconstructiu són: quin significat té aquesta dada per a la continuació de la vida viscuda i quines hipòtesis prèvies es confirmen a partir de quins esdeveniments.

A continuació s'analitza el text o la «vida narrada» (*Thematic Field Analysis*, ja que, seguint la terminologia d'Aron Gurwitsch (1964), l'estructura que serveix de rerefons al biògraf s'anomena «camp temàtic»). La vida narrada fa referència a l'avaluació o valoració que el biògraf/a fa dels esdeveniments o fets recollits en la fase anterior. També aquí es fa un exercici de seqüencialització a partir de la transcripció de l'entrevista —és a dir, s'ordena el text per seqüències— d'acord amb tres criteris fonamentals: un canvi en el torn de paraula, un canvi de tema i/o un canvi en el tipus de text (argumentació, narració o descripció). Es procedeix aleshores a reconstruir la vida narrada, que implica analitzar la presentació que el / la biògraf/a fa de la seva pròpia vida i l'avaluació de les decisions que ha anat prenent. Les preguntes bàsiques que guien aquest exercici de reconstrucció són: per què aquest tema en aquesta seqüència; per què aquest tipus de text; quin significat pot tenir aquí la interacció entre biògraf/a i entrevistador/a; quin rol o posició adopta el / la biògraf/a... L'objectiu és reconstruir els principis estructuradors del text, descobrir la *Gestalt*, la qual es refereix a la perspectiva present del / de la biògraf/a sobre la seva vida. Es parteix de la premissa que la presentació del biògraf o de la biògrafa que fa d'ell mateix té a veure amb la seva estructura biogràfica general.

Un cop es tenen aquests dos nous documents extrets a partir de la transcripció, un grup d'investigadors/es —és important que aquesta fase d'anàlisi no la faci només la persona que ha fet l'entrevista, sinó que hi hagi un control creuat— **construeixen diferents hipòtesis i contrahipòtesis** a partir de cadascuna de les dades (a partir d'un esdeveniment en el cas de la vida viscuda o d'un segment de text en la vida narrada). Es prescindeix de la seqüència posterior per formular les hipòtesis i es retrocedeix a la dada inicial per comprovar la validesa de la hipòtesi, i així successivament.¹⁴

14. Aquest moment d'anàlisi té la seva arrel en la «grounded theory» de Glaser i Strauss (1967), però alguns han qualificat el procés com a «emergent theorising», en la finalització del qual emergeix el producte que és la «grounded theory» (Wengraf 1998).

Un exercici complementari és fer una *microanàlisi* d'un segment de text que considerem especialment significatiu. Es tracta d'analitzar la interrelació entre les experiències del passat i la seva presentació en el present però amb el màxim detall possible (anàlisi dels lapsus lingüístics, pauses, silencis, etc.).

Finalment, es procedeix a comparar la vida viscuda amb la vida narrada amb l'objectiu d'extreure l'*estructura del cas* (*case structure*) o la reconciliació de l'estructura aparent de la primera amb la segona. L'objectiu és poder formular una o més hipòtesis generals sobre com l'una i l'altra estan connectades.

4. Un exemple: «Por mis hijos, tenía que salir de allí»

El cas que presentem a continuació correspon a la cinquena de les categories d'anàlisi (els immigrants) i ha estat analitzat per Elisabet Tejero i Laura Torradella (1999). Per raons òbvies d'espai no es presentaran totes les fases d'anàlisi, sinó que s'intentarà oferir una visió general del cas amb l'objectiu de mostrar com, a través del BIM, la vida viscuda i la vida narrada s'analitzen per separat i es comparen per trobar l'estructura del cas. La nostra biògrafa, Mónica,¹⁵ és una immigrant peruana que viu a Barcelona des de fa tres anys. Passem, doncs, a resumir les *dades biogràfiques* més rellevants.

Mónica va néixer el 1968 en una família extensa de classe obrera en una petita població del Perú. Durant els primers deu anys de vida, Mónica va viure amb la seva àvia, mentre els seus pares treballaven en una fàbrica veïna. Amb el sou dels pares Mónica i els seus germans poden anar a una escola privada. Tot i que l'empresa acaba tancant, el pare de Mónica aconsegueix muntar una petita orquestra per tirar endavant la família. Mónica té el seu primer fill i es casa als disset anys amb un estudiant d'universitat que toca a l'orquestra del pare. Un any més tard l'orquestra ha de plegar i tant el pare com el marit es queden sense feina. A partir d'aquest moment Mónica es posa a vendre menjar cuinat pels carrers del barri i dos anys més tard neix el seu segon fill. Al cap d'uns anys Mónica decideix emigrar, primer a l'Argentina i després a Espanya. Mónica treballa des de fa tres anys a Barcelona cuidant una malalta d'esclerosi múltiple en fase avançada, amb qui viu. Uns mesos després de la seva arribada Mónica aconsegueix portar el seu marit. Actualment està preparant la vinguda dels seus fills, que viuen amb l'àvia al Perú. Mónica, encara avui, no té la seva situació d'immigrant legalitzada.

15. «Mónica», a l'igual de la resta de noms dels entrevistats de SOSTRIS, és un nom fictici. Altres dades significatives del cas també s'han mantingut anònimes.

Un cop **analitzades les dades biogràfiques** —a partir de les diferents seqüències i la construcció d'hipòtesis alternatives—, la hipòtesi més versemblant que les investigadores van desprendre de l'anàlisi és que la vida (viscuda) de Mónica està marcada per un fort contrast entre dues esferes diferenciades: «l'esfera formal», que correspon a la seva vida al Perú, i «l'esfera informal», que correspon a la seva primera migració i la seva vida a Barcelona. Malgrat que hi ha constància biogràfica de les dificultats econòmiques que passa la família de Mónica (i ella mateixa) a partir del tancament de l'orquestra, el context sembla que és de mobilitat ascendent i/o relativa estabilitat —el pare es pot reciclar en petit empresari, el marit és universitari i artista— tenint en compte l'estructura social d'un país com el Perú on l'esvoranc entre classes socials és força notable.

La decisió d'emigrar certament indica una estratègia d'intent de millora econòmica i social (tant per la seva pròpia família com per la d'origen). És interessant observar com, més que un projecte de vida, la seva decisió sembla una continuació de l'estratègia de millora ja encetada en la seva activitat com a venedora ambulante. Aquesta estratègia, compartida per la majoria d'immigrants, s'explicaria per la percepció d'un futur incert en el context d'origen. Tanmateix, la situació de Mónica, tant a l'Argentina com a Barcelona, és formalment «d'il·legalitat» i per tant de gran vulnerabilitat dins l'estructura social en el context d'arribada: a Barcelona la majoria de dones llatinoamericanes immigrades treballen en el sector serveis i, més concretament, en el servei domèstic i de proximitat. Les condicions contractuals i laborals d'aquest col·lectiu acostumen a ser de gran precarietat. Alguns autors han advertit del risc de relacions d'exploatació i neoesclavatge, per la invisibilitat que suposa, per exemple en relació amb les condicions de contractació del col·lectiu masculí (VV.AA, 1994). És per això que hem qualificat aquesta part de la seva vida com a «esfera informal». El fet que Mónica hagi pogut portar el seu marit i integrar-lo en la casa on ella treballa i estigui preparant la vinguda dels seus fills indica que la seva és una estratègia de reorganització familiar, que sembla reeixir, tot i la situació d'informalitat i precarietat en què es troba.

Però com es presenten Mónica i la seva vida en la narració? **L'anàlisi de la vida narrada ens mostra la perspectiva present** de Mónica, a través de la qual (re)construeix la seva biografia per poder reorientar-se en un context de canvi. Així, l'estructura narrativa s'articula a partir d'un model dicotòmic entre «els temps difícils del passat al Perú» i «l'optimisme del present (pel futur)». Les avaluacions i valoracions del passat són eminentment negatives, si exceptuem l'episodi (feliç) de la seva infantesa. Entremig ha quedat l'expe-

riència de la migració com a «infern», però «pas necessari» per aconseguir allò a què ella aspirava, és a dir, fugir de la pobresa i lluitar per la dignitat dels seus fills.

En efecte, la narració s'estructura bàsicament al voltant de l'experiència migratòria que inclou múltiples episodis sobre les peripècies i els sofriments que Mónica va passar pels diferents països abans d'arribar a Espanya. L'èmfasi temàtic en les dificultats del viatge i el to narratiu —i no descriptiu, per exemple— fan palès com Mónica vol transmetre'ns un altre tema: el del seu sacrifici. El *themathical field* o interrelació entre els diferents camps i tipus de texts en ordre seqüencial, seria el següent: «He lluitat pels meus fills al Perú i no per ser lluny d'ells ho deixo de fer aquí».

Així doncs, l'agenda oculta o principi latent en la vida narrada de Mónica és la de presentar-se davant l'entrevistadora com a mare sacrificada que s'ha separat dels seus fills per poder-los donar el millor. Tot i que el text, com ja hem dit, té un to eminentment narratiu, la presència de nombroses argumentacions corroboren aquesta hipòtesi. La manera com comença a narrar la seva història és molt significativa per entendre el principi estructurador de tot el text.

¿Te cuento mi historia verdad?//Mhm-mhm// Pues mi niñez fue muy feliz = porque aunque yo hubiese podido vivir con mis padres (2) ellos trabajaban, desciendo de una familia numerosa, de siete hermanos, fue mi abuela, sí = mi abuela la que me cuidó hasta los diez años = entonces, como mi abuela me tenía muy mimada, supongo que fui feliz (2) por ese motivo () no viví prácticamente con mis hermanos hasta que mi abuela murió, yo tenía doce años.

Sembla versemblant que el fet de començar la narració amb una avaluació positiva de la seva convivència amb l'àvia té la funció d'apaivagar el patiment i malestar (i sentiment de culpabilitat?) que li genera la situació present de separació dels seus fills.

Si ens fixem ara en la **relació entre la vida viscuda i la vida narrada** podem formular la hipòtesi segons la qual la divisió entre «esfera formal i informal» extreta de l'anàlisi de les dades biogràfiques s'oposa estructuralment a la manera com Mónica organitza les seves experiències en la presentació, és a dir, a partir d'una divisió o separació entre «els temps difícils al Perú» i «l'optimisme del present». Creiem haver deixat intuir ja el perquè d'aquesta «desincronització estructural», per què la perspectiva present sobre l'època del Perú no sembla correspondre's amb les seves experiències del passat. La nostra hipòtesi és que, des d'una perspectiva del present, Mónica ac-

centua el caràcter negatiu del passat per justificar una decisió molt dura que és, en definitiva, una inversió pel futur. Alhora, els elements negatius del present, tant en termes de riscos com de costos —posició de gran vulnerabilitat produïda pel seu estatus «d'il·legal», així com el del seu marit; problemes psicològics del fill gran; manca de temps o espais personals pel fet de cuidar una malalta que requereix constant atenció; minses possibilitats d'estalvi— i que condueixen a una gran incertesa de futur, són minimitzats en la narració.

Mónica ha adoptat el rol de cap de família, i això implica haver prioritzat la cobertura de les necessitats materials i econòmiques de la maternitat/paternitat per damunt dels aspectes emocionals i de cura des de la proximitat (associats socialment al rol femení). Com a resultat d'aquesta elecció, Mónica se sent massa responsable per poder especular amb un possible fracàs. Implícit en aquesta (re)construcció de la vida i les diferents temporalitats, trobem un retret al marit, que l'hauria seguida però a costa d'haver «abandonat» els seus fills. En definitiva, Mónica ha trobat un mecanisme de compensació del seu patiment actual construint un «passat» pitjor. Tot i que el futur no està tematitzat d'una manera manifesta, apareix d'una manera latent en connexió amb una gran esperança.

Així doncs, la contradicció aparent que hem observat en la creació de mons dicotòmics en la vida viscuda i en la vida narrada s'explicaria per la mateixa dinàmica generada per la seva decisió de migrar, en tant que agent actiu en el procés migratori.

5. Teorització i presentació de casos

Un cop analitzat el cas de Mónica ens podem preguntar què aporta al coneixement de la realitat social, quins fenòmens socials il·lustra i explica. Si reprenem el marc general de SOSTRIS, recordarem que l'objecte d'estudi se situava en la comprensió de les estratègies biogràfiques dels individus en contextos canviants, de transformació social, de risc generat per diferents ruptures —laborals, de parella, de país, etc.— i d'exclusió social. Dins d'aquest marc, què aporta el cas de Mónica?

En relació amb l'estructura del cas podem dir que els processos de ruptura —en aquest cas representats pel fet migratori— afavoreixen l'evocació de les experiències difícils del passat. Mónica representaria un **tipus constituït per la creació de mecanismes de compensació a partir de la separació de períodes biogràfics temporals i espacials**. Ens podríem trobar en un cas oposat (*contrasting case*), dins del mateix tipus, on l'evocació del passat prengué una

forma idealitzada que tindria la funció de compensar la duresa de les condicions del present. Aquest seria el cas d'una mare soltera de l'ex-Alemanya de l'Est (la Sra. Bellmer-Voss) que mitifica els «temps de l'Alemanya de l'Est» per compensar una situació d'atur i ruptura de parella en l'Alemanya unificada (R. Breckner; W. Hüngebühler; T. Olk, 1999). En el seu cas, el mecanisme de compensació és invers al de Mónica, però totes dues formarien part d'un mateix tipus. El que és interessant és observar com aquest tipus —representat per Mónica o Bellmer-Voss, i per altres en el nostre conjunt de casos— és transversal a les categories i, evidentment, als diferents països.

El treball desenvolupat per SOSTRIS en la darrera fase d'anàlisi dels casos i en les diferents categories estudiades ha consistit precisament en l'establiment de tipologies que ens permetessin comparar el conjunt dels casos estudiats. La presentació d'aquest exercici pren la forma de document conjunt o *composite report* per cadascuna de les categories (joves universitaris i universitàries en atur, jubilats/ades anticipats/ades, immigrants, mares i pares sols/es, joves sense qualificació i aturats/ades de llarga durada).¹⁶ Paral·lelament, però, el treball de SOSTRIS ha consistit a donar resposta a l'objecte d'estudi específic derivat de les sis categories. És a dir, s'han intentat **(re)crear universos o camps socials**, com els de la migració, la monoparentalitat, l'expulsió (i el no-accés) del mercat laboral, el «fracàs escolar», etc.

Així, en relació amb la *migració* hem pogut aportar coneixement sobre els diferents tipus de migració i, en definitiva, sobre la complexitat a l'hora de «catalogar» aquests diferents tipus.¹⁷ Hem mostrat com la frontera entre migracions forçades i voluntàries no és sempre clara, hem parlat sobre les diferències de l'experiència migratòria en tant que experiència individual o col·lectiva i sobre els diferents tipus de treball biogràfic que es requereixen en els processos migratoris i, en definitiva, hem explicat com concebre la migració com a procés obert en el qual els referents espacials es confonen i adopten una estructura circular i no lineal. El treball en cadascun dels països participants ha permès aportar elements contextuais molt valuosos per poder destriar allò que és «universal» en l'experiència de la migració i allò que és específic de cada context. Així, per exemple, en el cas de Mónica veïem com la relació d'ella —i de tot el col·lectiu d'immigrants llatinoamericanes— amb el context d'acollida —l'espanyol o el català en aquest cas— té unes especificitats contextuais que fan la seva inserció molt diferent de la d'altres col·lectius d'immigrants.

16. Mancaria fer un document conjunt que creués casos de totes les categories i de tots els països, un *composite of composites*.

17. Vegeu *SOSTRIS Working Paper*, núm. 4.

Tanmateix, el seu cas revela mecanismes més «universals» de l'experiència de migració, com per exemple la vivència de la quotidianitat estructurada en un «aquí» i un «allí» simultanis —estalviant aquí per poder mantenir els seus fills allí, amb una continuïtat temporal de lluita en el passat, i en l'ara per al demà— o com la migració és una estratègia de millora de la situació econòmica familiar, però sobretot una estratègia de recuperació d'una dignitat perduda (per la pobresa, que en el seu cas és viscuda com a vergonya i indignitat).

6. Avaluació: potencialitats i limitacions del BIM

L'avaluació del BIM es desprèn de l'experiència de l'autora en la seva participació a SOSTRIS, així com de les valoracions extretes d'una recerca paral·lela (Wengraf 1998) que estudia el procés d'investigació i el grup investigador de SOSTRIS.

Un dels «perills» més evidents dels mètodes biogràfics és el que s'ha anomenat «perill del subjectivisme», que consisteix a deixar-se seduir pel relat biogràfic, és a dir, pensar que el text parla per si mateix i, consegüentment, recrear o sobreinterpretar la realitat social més enllà de la narrativa dels mateixos entrevistats. Aquest perill es materialitza si l'investigador o la investigadora no és capaç d'integrar el relat en el context social i les pràctiques socials relacionades amb aquest context. Creiem que la separació entre la vida viscuda i la vida narrada, com a principi estructurador del BIM, és una garantia enfront d'aquest perill, ja que ens obliga a distanciar-nos de la subjectivitat del / de la biògraf/a. Ara bé, tal com entenem el BIM, aquesta «distància» no implica que no puguem reconèixer la **subjectivitat com a font de coneixement** i, en efecte, partir-ne. De fet, l'orientació fenomenològica subjacent al BIM ens situa en el camp d'anàlisi de les experiències subjectives i en l'intent d'explicar l'estructura d'aquestes.

Una segona crítica al BIM, i als mètodes biogràfics en general, té a veure amb la qüestió de l'anomenada «representativitat», que habitualment acostuma a vincular-se al nombre de casos utilitzats. Tot i que l'escola de Berlín defensa la validesa sociològica d'un cas únic,¹⁸ els mateixos investigadors d'aquesta escola i SOSTRIS, seguint els

18. El nombre de casos ha estat (i és) motiu d'enfrontament entre diverses escoles de tradició biogràfica. En una rèplica a Bertaux, Wengraf (1998) afirma: «The corollary of this argument, I would argue and support, is that, *provided there is research on, and therefore a useful theory of context*, then even a single story can be a useful sociological document».

principis teòrics formulats per Glaser i Strauss a la seva «Grounded Theory» (1967), han optat per **l'estudi i comparació de diferents casos**¹⁹ que serveixin de contrast, i així poder trobar diferents tipus que representin diferents aspectes dels camps socials a investigar (Breckner, 1998).

Tanmateix, el nivell d'anàlisi de la comparació ha generat nombrosos maldecaps al llarg de la trajectòria de la recerca SOSTRIS. Mentre que l'escola de Berlín es mostraria partidària d'utilitzar el BIM en tots els nivells d'anàlisi, Wengraf (com a membre de SOSTRIS en qualitat d'observador) ha rebutjat aquesta posició tot afirmant que el *sostre interpretatiu del BIM* és precisament el nivell comparatiu (Wengraf, 1998). En absència d'un acord consensuat entre els diferents membres del grup, cada equip investigador ha intentat fer front al repte comparatiu amb aproximacions diverses, però que en bona mesura donen continuïtat a la metodologia del BIM.

Finalment, pensem que pot ser interessant reproduir sintèticament un dels debats que més ha ocupat les trobades de SOSTRIS. Wengraf, fent ressò d'una crítica de Layder (1993), adverteix del perill d'una sobreinterpretació o mal ús de la «Grounded Theory» (1967) que pot portar al que ell anomena «ideologia de l'inductivisme» i, per tant, a paralitzar en determinats moments el sistema de rellevància i coneixements previs dels investigadors. Enfront de la pretesa «puresa inductiva» del BIM, Wengraf (1998) reconeix que:

[...] el sistema de rellevàncies que regeixen l'activitat investigadora de SOSTRIS té un paper fonamental en les preguntes externes; el repertori de coneixements de l'equip esdevé clau en la reconstrucció del cas, i tant el repertori de coneixements com el sistema de rellevàncies són molt importants en el nivell de comparació dels casos (tàcitament) i probablement crucials en el nivell de la teorització (més explícitament).²⁰

Com es pot advertir, Wengraf parteix de diferents nivells d'anàlisi i a partir d'aquí defensa que a mesura que «ascendim» en el nivell de teorització en el BIM, més indefugible resulta l'explicitació dels coneixements previs i pressupòsits teòrics (i ideològics) de l'investigador/a. Enfront d'aquesta posició, Breckner (1998) es mostra contrària a separar la comprensió d'un cas individual a un nivell posterior o superior de teorització, ja que:

19. Cada país ha analitzat trenta-sis casos, la qual cosa comporta l'estudi de 252 casos en el conjunt dels set països que formen part de SOSTRIS.

20. La traducció és meua.

Els processos de generalització formen part del conjunt de l'anàlisi en tots i cadascun dels nivells. [...] per tant el context forma sempre part del cas, o encara millor: el cas representa el context; no és que el context s'hagi d'incorporar en un nivell d'anàlisi per separat.²¹

Al nostre entendre, tots dos autors plantegen qüestions metodològiques epistemològiques fonamentals, connectades en principi al BIM i a SOSTRIS, però que transcendeixen aquesta metodologia específica i la recerca en qüestió. Per una banda, Wengraf revela com el subjecte investigador i les seves rellevàncies (subjectivitats, en definitiva) tenen un paper actiu en la construcció de coneixement. Per la seva banda, Breckner argumenta com els mètodes biogràfics tenen un valor sociològic per ells mateixos, i no exclusivament com a il·lustracions o complements d'anàlisis estructurals. Recollint una metàfora utilitzada per Jesús de Miguel (1996), pensem que les biografies no són només un mirall que reflecteix la vida del protagonista, sinó també una finestra oberta al món a través de la qual s'observa i s'interpreta la realitat. En definitiva, la mirada biogràfica ens convida a activar la *imaginació sociològica*. Afegiríem que com a investigadores, i com a persones, hem tingut el privilegi no només de mirar per la finestra, sinó també de mirar-nos a nosaltres mateixes i les nostres subjectivitats...

Bibliografia

- BECK, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. Londres: Sage.
- BERTAUX, D. (1993). «La perspectiva biogràfica: validez metodológica y potencialidades». A: MARINA I SANTAMARIA [ed.]. *La Historia Oral*. Madrid: Debate.
- (1996). «A response to Thierry Kochuyt's Biographical and empiricist Illusions: a reply to recent criticism». A: *Biography and Society: Reserach Committe 38 of the ISA*.
- BOURDIEU, P. (1989). «La ilusión biográfica». A: *Historia y Fuente Oral*, núm. 2, p. 27-33.
- BRECKNER, R. (1997). «The use of "History" in the process of constructing European East-West migration biographies». Ponència presentada a la *European Sociological Association Conference*. Colchester.
- (1998). «Just single cases? Procedures and methodological arguments for hermeneutic case-analysis». Ponència presentada a la

21. La traducció és meua.

- Conference on Biographical Methods in the Social Sciences, organitzada per la Tavistock Clinic. Londres.
- BRECKNER, R.; HÜNGERBÜHLER, W.; OLK, T. (1999). «Biographical risks of migration: case studies from Eastern Germany». A: *SOSTRIS Working Paper 4, Case Study Materials: Ethnic Minorities and Migrants*. Londres: BISP, University of East London.
- CASTEL, R. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale*. París: Fayard.
- COMAS, D.; PUJADES, J. (1991). «Familias migrantes: reproducción de la identidad y del sentimiento de pertenencia». *Papers Revista de Sociologia*, núm. 36, p. 33-56.
- DE MIGUEL, J. M. (1996). *Auto/biografías*. Vol. 17. Madrid: CIS. (Cuadernos metodológicos).
- FISCHER - ROSENTHAL, W. (1995). «The Problem with Identity: Biography as Solution to Some (Post)-Modernist Dilemmas». *Come-nius*, núm.15, p. 250-265.
- (1997). «How to fix Lives. Biographical Work and Biographical structuring in present Time Societies». Ponència presentada a *Subjectivity Revisited in London* (maig).
- GIDDENS, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- GLASER, B.; STRAUSS, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- GURWITSCH, A. (1964). *The Field of Consciousness*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- KOHLI, M. (1983). «Biografía: relato, texto, método». A: MARINA I SANTA-MARIA [ed.]. *La Historia Oral*. Madrid: Debate.
- (1986). «Social organization and subjective construction of the life course». A: SORENSEN, A. B.; WEINER, F. E.; SHERROD, L. R. *Human development and the life course*. Hillsdale (Nova Jersey): Lawrence Erlbaum, p. 271-292.
- OEVERMANN, U. et al. (1987). «Structures of Meaning and Objective Hermeneutics». A: MEJA, V.; MISGELD D.; STEHR, N. [ed.]. *Modern German Sociology*. Nova York: Columbia University Press.
- PEIRCE, CH. S. (1979). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge (Massachusetts): Belknap Press. [ed.: HARTSHORNE, C.; WEISS, P.]
- PUJADES, J. (1992). *El método biográfico: el uso de las historias de vida en las ciencias sociales*. Vol. 5. Madrid: CIS (Cuadernos Metodológicos).
- RICOEUR, P. (1979). «The Model of the Text. Meaningful Action considered as Text». A: RABINOW, P.; SULLIVAN, W. M. [ed.]. *Interpretative Social Sciences*. Berkeley: University of California Press, p. 73-101.

- ROSENTHAL, G. (1991). «La estructura y la *Gestalt* de las autobiografías y sus consecuencias metodológicas». *Historia y Fuente Oral*, núm.5, p. 105-110.
- (1993). «Reconstruction of Life Stories. Principles of selection in generating Stories for Narrative Biographical Interviews». A: *The narrative Study of Lives*. Londres: Sage, p. 59-91.
- SCHÜTZ, A. (1962). «Common-sense and scientific interpretation of human action». A: *Collected Papers*. Vol. 1. Den Haag: Nijhof.
- SCHÜTZE, F. (1977). «Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien». A: *Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien*. Vol. 1. Bielefeld: Universität Bielefeld, Fakultät für Soziologie.
- (1983). «Biographieforschung und narratives Interview». A: *Neue Praxis*. Vol. 3, p. 283-294.
- TEJERO, E.; TORRABADELLA, L. (1999). «Migration and Emancipation: the tension between globalisation and identity». A: *SOSTRIS Working Paper 4, Case Study Materials: Ethnic Minorities and Migrants*. Londres: BISP, University of East London.
- VV.AA (1994). *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona: Virus.
- WENGRAF, T. (1998). «Representations of interpreted biographies in contexts: general concepts and unique cases». Ponència presentada al Congrés Internacional de Sociologia (ISA). Montreal.